

УДК 372.881.111.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/33.215740>**Ольга БАШКІР,***orcid.org/0000-0001-5237-9778**доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки**Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) olga.bashkir@hnpu.edu.ua***Анастасія ІЛЬЧЕНКО,***orcid.org/0000-0001-8468-0143**студентка III курсу факультету іноземної філології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) nilastyua@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розкриваються хід і результати експерименту, спрямованого на розроблення ефективних шляхів успішного формування пізнавального інтересу в учнів закладів загальної середньої освіти до оволодіння лексичною компетентністю на уроках англійської мови. Експериментальною базою дослідження була Харківська спеціалізована школа I–III ступенів № 162, де експеримент проходив у природних умовах, не порушуючи логіки й послідовності програмного викладу дисципліни, упродовж 2019–2020 навчального року. Практична значущість отриманих результатів дослідження полягала у виявленні способів організації динамічного процесу формування пізнавального інтересу до вивчення англійської лексики в учнів ЗЗСО.

Експериментальне дослідження проводилося на констатувальному, формувальному та контрольному етапах. На констатувальному етапі методами опитування, анкетування, бесіди, спостереження, аналізу й узагальнення результатів виявлено рівні (високий, середній, низький) і критерії володіння учнями лексичною компетентністю англійської мови. Зміст формувального етапу становили етапи проведеної роботи, а саме: створення умов для виникнення пізнавального інтересу учнів до знань іноземної лексики, її практичного засвоєння; формування позитивного ставлення до всіх аспектів навчального предмета, у цьому разі англійської мови; організація діяльності, що спрямована на формування пізнавального інтересу учнів до оволодіння лексичною компетентністю на уроках англійської мови.

Серед способів формування власне лексичної компетентності школярів у дослідженні використовувалися прийом привабливої мети, групова та парна робота, інтерактивні методи, зокрема мозковий штурм, активно впроваджувалася ігрова навчальна діяльність, створювалися ситуації успіху, використовувалася велика кількість наочності й роздаткового матеріалу. Активізація роботи школярів здійснювалася як в урочний, так і в позаурочний час через організацію нетрадиційних форм навчання, зокрема уроків-вікторин та інтерактивних уроків. Проведена робота сприяла фіксації на контрольному етапі експерименту кількісних і якісних показників підвищення рівня лексичної компетентності школярів.

Ключові слова: лексична компетентність, пізнавальний інтерес, мотивація, школярі, педагогічний експеримент.

Olga BASHKIR,*orcid.org/0000-0001-5237-9778**Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Pedagogy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) olga.bashkir@hnpu.edu.ua***Anastasiia ILCHENKO,***orcid.org/0000-0001-8468-0143**Third-Year Student at the Faculty of Foreign Philology
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine) nilastyua@gmail.com*

BUILDING LEXICAL COMPETENCE OF LEARNERS ON ENGLISH LESSONS

The article describes the experiment and its results, devoted to development of effective ways of successful building middle-school students' cognitive interest in acquiring lexical competence on English lessons. The experimental base of the research was Kharkiv specialized school No. 162, where the experiment was conducted in natural conditions, not interfering with the logic and consistency of programmatic statement of the discipline, during the 2019/2020 school year. Practical value of the results achieved was in identification of the ways of organizing a dynamic process of building middle-school students' cognitive interest in learning English vocabulary.

The experimental research was conducted at the ascertaining, formative and controlling stages. The levels (high, middle, low) and criteria of the learners' possessing the lexical competence of English language were identified through the methods of examination, questionnaire, interview, observation, analysis and generalization of results during the ascertaining stage of the experiment. The formative stage of the experiment comprised the phases of the work fulfilled, namely the creation of conditions for the emergence of the learners' cognitive interest to the foreign lexis, its practical acquisition; the formation of a positive attitude to all the aspects of the subject, the English language in this case; the organization of the activities aiming at building the learners' cognitive interest in acquiring the lexical competence on English lessons.

Among the means of building the learners' lexical competence itself, used in the research, may be pointed out: the method of an attractive target, group and pair work, interactive methods, in particular, brainstorm, role-playing activities, the creation of the situations of success, a lot of visual aids and handout materials. Intensification of the learners' work was carried out both during the lessons and outside normal working hours through the medium of non-formal methods of education, particularly lesson-quizzes and interactive lessons. The work undertaken contributed to the fixation of quantitative and qualitative indicators of improving the level of the learners' lexical competence at the controlling stage of the experiment.

Key words: lexical competence, cognitive interest, motivation, learners, pedagogical experiment.

Постановка проблеми. Успішність використання англійської мови на практиці насамперед залежить від рівня знання англомовної лексики, оскільки саме вона є найважливішим компонентом мовленнєвої діяльності. Засвоєння вокабуляру є базисом для отримання навичок, необхідних для говоріння, читання, аудіювання та письма англійською на належному рівні.

Лексична компетентність визначається як здатність людини в певній мовленнєвій ситуації визначати контекстуальне значення слова, порівнювати об'єм його значення у двох мовах, розуміти структуру значення слова та використовувати його відповідно до мовленнєвої та лінгвокультурологічної ситуації. Здатність людини до конкретного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань і лексичної усвідомленості.

Ефективність формування англомовної лексичної компетентності можлива передусім за рахунок досягнення належного рівня пізнавального інтересу на рівні усвідомленості та внутрішньої потреби. Така підготовка можлива за наявності внутрішніх стимулів до здійснення навчальної діяльності, добровільного виявлення активності на уроці, прагнення поглибити свої знання відповідно до вікових та індивідуальних особливостей школярів, а також здійснення значного рівня вольового зусилля в межах копіткої роботи для досягнення кращих результатів у роботі з лексикою.

Аналіз досліджень. Проблема формування лексичної компетентності, зокрема пізнавального інтересу до оволодіння нею, в учнів закладу загальної середньої освіти у зв'язку з реформуванням змісту, форм і методів навчання відповідно до Концепції «Нова українська школа» нині є актуальним питанням серед прогресивних учених і дослідників. Питаннями формування пізнавального інтересу як ефективного способу навчання займалися Н. Бібік, В. Бухбіндер, В. Лозова, Н. Морозова, В. Цетлін, С. Шатілов, О. Савченко, О. Соловова та ін.

Так, Н. Морозова заклала теоретичний фундамент феномена пізнавального інтересу школярів як найсильнішого мотиву в навчанні, який активно взаємодіє із системою цінностей, метою, результатами діяльності, а також відображає такі складники особистості, як воля й інтелект, не втрачаючи зв'язок з емоційною сферою людини (Морозова, 2007).

Продуктивні ідеї розвитку пізнавальних інтересів, що лежать в основі активності й самостійності школяра в навчанні, розкриваються в дослідженнях В. Лозової та О. Савченко. У їхніх дослідженнях стверджується, що за наявності інтересу знання засвоюються усвідомлено й міцно, за його відсутності – формально (Лозова, 2000; Морозова, 2007).

Об'єктом пізнавального інтересу до вивчення англійської мови певною мірою є сам процес пізнання, а в його сутності лежить прагнення осягнути природу явищ, пізнати їх теоретичні

та наукові основи. В. Бухбиндер, наприклад, визначив, що процес формування пізнавального інтересу до оволодіння лексичним різноманіттям іноземної мови корелює з дотриманням таких загальнодидактичних і методичних принципів: принципи діяльності, свободи вибору, труднощі й доступності, міцності, активності, а також принцип опори на лексичні правила (Бухбиндер, Штраусс, 1986).

Однак, незважаючи на досить великий пласт проведених досліджень, феномен пізнавального інтересу до оволодіння саме англійською лексичною компетентністю залишається наразі малодослідженим.

Метою статті є розкриття результатів педагогічного експерименту, спрямованого на формування пізнавального інтересу учнів закладів загальної середньої освіти до оволодіння лексичною компетентністю на уроках англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження, спрямоване на підвищення рівня сформованості пізнавального інтересу учнів до оволодіння англійською лексикою, складалося з трьох послідовних етапів: констатувального, формувального та контрольного. Об'єктом дослідження були учні 7-го класу Харківської спеціалізованої школи I–III ступенів № 162. Експеримент тривав упродовж 2019–2020 навчального року.

Під час дослідження перевірялися такі показники пізнавального інтересу:

- ставлення до вивчення іноземної мови та оцінка ролі пізнавального інтересу в здобутті знань;
- прагнення поповнити й відтворити знання лексики, а також оволодіти способами її застосування в нетипових ситуаціях;
- усвідомлення ролі інтелектуальної ініціативи в оволодінні лексичною компетентністю;
- прояв вольових зусиль в оволодінні лексичною компетентністю.

На **констатувальному етапі** експерименту проведено спостереження за поведінкою учнів на уроці. Помічено, що однією з основних перешкод на шляху до ефективного формування лексичної компетентності є низький рівень мотивації до навчання. Використання вчителем численних мотиваційних стратегій (створення ситуацій навчальних труднощів і сприятливої атмосфери на уроці, залучення учнів до активної діяльності, демонстрація власного інтересу до дій дітей) і його намагання максимально зацікавити учнів залишали учнів байдужими.

З метою конкретизації показників рівнів сформованості пізнавального інтересу до оволодіння

англійською компетентністю, крім спостереження, проведено анкетування з подальшим обговоренням результатів. Учнім було поставлено низку запитань: 1. Скільки часу Ви витрачаєте на вивчення лексики? 2. Хто краще стимулює Вас у вивченні лексики: учитель, батьки чи друзі? 3. Чи вивчаєте Ви незнайому лексику з текстів, якщо вчитель цього не пропонує? 4. Коли краще засвоюється лексика: вдома чи на уроці?

На основі проведеного анкетування виділено рівні й показники сформованості в учнів пізнавального інтересу до оволодіння лексичною компетентністю та їхні основні характеристики.

1. **Високий рівень.** Пізнавальний інтерес виявляється у формі внутрішньої потреби в навчанні, що зумовлює наявність значного вольового зусилля та копітку роботу з прагненням досягнути сутність лексичних змін, зрозуміти їх теоретичні й наукові основи. З боку учнів відбувається поступове заглиблення в більш складні аспекти англійської мови, самостійний пошук додаткової та детальний аналіз поданої вчителем інформації. Школярі позитивно сприймають навчальне середовище, є вмотивованими та здатними до самоорганізації. Завдяки цьому оволодіння лексичною компетентністю в таких школярів відбувається швидше й успішніше, засвоєння знань є міцним та усвідомленим.

2. **Середній рівень.** Пізнавальний інтерес, як і прояв самостійного потягу до знань, простежується в учнів час від часу. Вони частіше дотримуються вказівок учителя, рідше беруть процес свого навчання під власний контроль. Самоосвіта в цьому разі нерегулярна, засвоєння знань є здебільшого формальним. Школярі лише іноді є ініціаторами практичної діяльності на уроці, епізодично вдаються до рефлексії стосовно отриманої на заняттях інформації.

3. **Низький рівень.** У школярів відсутнє позитивне ставлення до навчання, активність та ініціативність, усвідомлене значення й важливість поданого вчителем матеріалу. Самоосвіта не здійснюється, освітня ініціатива на уроках не реалізується, сталість мовленнєвих навичок майже відсутня, що є причиною великої кількості лексичних помилок у мовленні.

За результатами констатувального етапу експерименту ми виявили досить низький рівень розвитку в здобувачів загальної середньої освіти пізнавального інтересу до вивчення лексичних одиниць англійської мови (таблиця 1) та оволодіння здатністю доцільно використовувати їх у процесі спілкування. Отже, надалі постала необхідність провести спеціальну й цілеспрямовану

роботу щодо розроблення способів формування пізнавального інтересу учнів до оволодіння англомовною лексичною компетентністю.

Ефективність обраних способів формування пізнавального інтересу учнів до оволодіння англомовною лексичною компетентністю перевірялася на *формульованому етапі* експерименту, який проходив у природних умовах педагогічного процесу без порушення традиційної навчальної програми.

У межах експерименту визначено кілька етапів роботи з учнями, вдале проходження яких забезпечило динамічний розвиток пізнавального інтересу школярів до вивчення лексичних одиниць англійської мови:

- створення умов для виникнення пізнавального інтересу учнів до знань іншомовної лексики, її практичного засвоєння;
- формування позитивного ставлення до всіх аспектів навчального предмета, у цьому разі англійської мови;
- організація діяльності, що спрямована на досягнення поставленої мети дослідження.

На кожному з етапів розвитку пізнавального інтересу в межах уроків вивчення лексики поєднані різні способи, які забезпечили створення сприятливих умов для досягнення поставленої мети дослідження.

Фокусуємось на *створенні умов, які сприяють виникненню потреби в знаннях і їх засвоєнні*, ураховано інтереси й потреби учнів. Крім того, ми підтримували здорову учнівську конкуренцію в класі та створювали ситуації успіху для тих, хто зазнавав певних труднощів у навчанні. Створення ситуації успіху забезпечувало зниження почуття невпевненості й побоювання завдяки сприятливому мікроклімату навкруги: на зміну тривожності приходив стан упевненості у власних досягненнях і прогресі (Варзацька та ін., 1995). Акцентування уваги на досягненнях окремих школярів заохочувало їх виявляти власне бажання пізнавати нове.

Формування позитивного ставлення до навчального предмета й діяльності в контексті вивчення англійської мови відбувалося з використанням спеціально підібраного роздаткового матеріалу, що виконував візуалізаційну функцію. До того ж у межах експерименту на уроках нами застосовані такі нетрадиційні форми організацій навчання, як урок-вікторина та інтерактивний урок. Учні також брали участь у позакласній роботі – бесідах, спрямованих на виявлення труднощів, які виникають у процесі вивчення іноземної мови, і їх спільне вирішення.

На етапі *формування власне пізнавального інтересу учнів до оволодіння лексичною компетентністю* апробовано кілька способів.

Приєм «привабливої мети» використовувався для досягнення учнями простих і зрозумілих цілей навчання. У межах експерименту дітям було запропоновано взяти участь у парній роботі, завдяки чому кожен із них потрапив у ситуацію реального спілкування та зміг визначити, якої лексики ще не вистачає для здійснення повноцінної комунікації англійською мовою.

Приєм привабливої мети ефективно поєднувався з технологією «роботи в парах», яка реалізована не тільки задля розвитку навичок спілкування та вміння висловлювати власні думки, а й з метою оволодіння техніками критичного мислення, переконання й ведення дискусій із використанням лексики.

У контексті ефективного формування лексичної компетентності в учнів на уроках англійської мови дієвими були методи інтерактивного навчання, зокрема «навчальний мозковий штурм», який вдало доповнював репродуктивні форми навчання, зацікавлював учнів і був підґрунтям для організації різноманітних видів діяльності на уроці. У школярів формувалося вміння коротко, чітко й по-різному висловлювати свої думки, використовуючи набуті лексичні знання та навички, виявляючи загальну мовну усвідомленість.

Для формування пізнавального інтересу до оволодіння англійською лексикою велику роль також відіграла «колективна та ігрова навчальна діяльність», що містить фактор успіху й елементи здорової учнівської конкуренції. Отримуючи різні завдання, відповідно до власного рівня розвитку лексичних навичок, учні, безумовно, взаємодіяли між собою, адже час від часу кожному з них потрібна допомога однокласника. Отже, між школярами встановлювалася продуктивна взаємодія, що виявлялося під час взаємопідтримки та поділу знаннями.

На *контрольному етапі* експерименту ми здійснили перевірку рівня сформованості пізнавального інтересу до вивчення лексики на уроках англійської мови, аби зафіксувати кінцеві показники ефективності проведеного дослідження. Отже, перед нами постали кілька завдань:

- вивчення й пояснення якісних і кількісних змін, які відображають тенденцію пізнавального інтересу до перетворення на внутрішню потребу в навчанні;
- аналіз результатів формульованого етапу експерименту: перевірка ефективності застосованих способів і форм навчання як інструментів

для покращення динаміки розвитку пізнавального інтересу до засвоєння англомовних лексичних одиниць;

– формулювання загальних висновків.

Вимірювання рівня пізнавального інтересу в здобувачів загальної середньої освіти здійснено із застосуванням тих самих методик (опитування, анкетування, бесіди, спостереження, аналіз та узагальнення результатів), до яких ми зверталися на констатувальному етапі експерименту.

Варто зазначити, що найвагоміший вплив на підвищення рівня розвитку пізнавального інтересу в учнів до оволодіння англомовними лексичними одиницями мала саме їхня колективна навчальна діяльність, у межах якої перед школярами було поставлено кілька завдань: самостійно досліджувати проблему, збирати й аналізувати інформацію, рефлексувати, а також, що дуже важливо, самостійно обирати тему та напрями роботи.

Співпрацюючи один з одним, учні не мали можливості ухилитися від виконання завдання. У процесі взаємодії з однокласниками, колективного обговорення питань, що підводить учнів до використання лексики, засвоєння якої є метою уроку, школярі виявляли, яких лексичних одиниць їм ще не вистачає, аби їхнє висловлювання максимально відповідало тому, що вони задумали. У такий спосіб бажання учнів отримати нові знання крок за кроком наближалося до рівня внутрішньої потреби.

У ході експериментально-дослідної роботи встановлено, що правильне поетапне формування пізнавального інтересу сприяє:

– оволодінню здобувачами загальної середньої освіти необхідними лексичними знаннями й навичками для здійснення комунікації в процесі виконання навчальних завдань;

– підвищенню рівня внутрішньої мотивації до засвоєння більшого об'єму навчального матеріалу, ніж потребує програма на цей момент;

– активному виконанню дій задля досягнення найліпшого результату роботи;

– наявності в учнів внутрішньої потреби до ознайомлення зі значним обсягом нових для них лексичних одиниць.

Результати дослідження, представлені в таблиці 1, фіксують підвищення рівня пізнавального інтересу здобувачів загальної середньої освіти до вивчення англійської лексики.

Аналіз даних вищезазначеної таблиці свідчить, що проведена робота, спрямована на розвиток пізнавального інтересу учнів до оволодіння лексичною компетентністю англійської мови, здійснювалася ефективно. Учні, показники прояву пізнавального інтересу яких підвищилися (приріст 8,7%), виявляли власну ініціативу, активно взаємодіяли між собою, пропонували різні шляхи вирішення поставленої ними ж проблеми, прагнули якнайкраще оволодіти змістом актуального навчального матеріалу. Натомість ті школярі, рівень розвитку пізнавального інтересу яких наприкінці експерименту не змінився, були досить пасивними в процесі виконання роботи, потребуючи багато вчительських указівок і транслуючи поверхове ставлення до лексики.

Таблиця 1

Рівні сформованості пізнавального інтересу в учнів ЗЗСО до оволодіння англомовною лексичною компетентністю

Рівні	Показники	Етапи експерименту	
		Конст.	Контр.
Високий	Позитивне ставлення до вивчення іноземної мови, усвідомлення ролі пізнавального інтересу в здобутті знань	27,7%	36,4%
	Постійне прагнення поповнити й відтворити знання лексики, оволодіти способами її застосування в нетипових ситуаціях		
	Усвідомлення ролі інтелектуальної ініціативи в оволодінні лексичною компетентністю		
	Прояв вольових зусиль в оволодінні лексичною компетентністю		
Середній	Нейтральне ставлення до вивчення іноземної мови, недооцінка ролі пізнавального інтересу в здобутті знань	58,6%	55,5%
	Ситуативність прагнення поповнювати й відтворювати знання лексики, оволодіти способами її застосування в нетипових ситуаціях		
	Поверхове усвідомлення ролі інтелектуальної ініціативи в оволодінні лексичною компетентністю		
	Недостатність вольових зусиль в оволодінні лексичною компетентністю		
Низький	Прояв показників не зафіксовано повною мірою, зокрема спостерігається байдужість до оволодіння лексичною компетентністю	13,7%	8,1%

Зниженню відсотка учнів, які перебували на низькому рівні (5,6%), найефективніше посприяли колективні форми роботи, а також ті методи та прийоми, які передбачають самостійні міркування учнів. Виконуючи відповідні завдання, учні виявляли все більшу зацікавленість в оволодінні англомовною лексикою, усвідомлюючи важливість постійного розширення лексичного запасу для досягнення бажаних результатів у повсякденному та надалі професійному спілкуванні. Більшість здобувачів загальної середньої освіти, які взяли участь в експерименті, виявили високий рівень активності роботи на уроках, а також прагнення самостійно вдосконалювати англомовну лексичну компетентність.

Висновки. Аналіз експериментального дослідження свідчить, що проведена робота є ефективною, сприяє оновленню змісту уроків англійської мови в ЗЗСО, запровадженню інтерактивних форм навчання в процес оволодіння іноземною лексикою, а також використанню більшого різноманіття дієвих дидактичних прийомів, методів, форм роботи зі школярами. Виявлено, що однією з

найтефективніших форм роботи на уроці в контексті динамічного розвитку пізнавального інтересу до оволодіння лексичними одиницями на уроках англійської мови є колективна діяльність школярів, котра заохочує учнів співпрацювати заради здобуття нових знань, а також виявляти недоліки та неточності в них для подальшого їх усунення.

Узагальнення результатів експерименту дає змогу виявити етапи процесу формування пізнавального інтересу до оволодіння лексичною компетентністю на уроках англійської мови: створення умов, які сприяють виникненню потреби в знаннях і їх засвоєнні; формування позитивного ставлення до навчального предмета; організація формування пізнавального інтересу до вивчення лексики.

Експериментальна перевірка доцільності застосування способів формування пізнавального інтересу до поповнення англійського лексичного запасу довела їх ефективність, що виявлено в досягненні поставленої мети дослідження. У більшості учнів рівень пізнавального інтересу став наближеним до внутрішньої потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухбиндер В. А., Штраусс В. Основы методики преподавания иностранных языков. Киев : Высшая школа, 1986. 335 с.
2. Варзацька Л. О., Ярош Г. О., Гончаренко К. Ф. Прийоми активізації пізнавальної діяльності. *Початкова школа*. 1995. № 5. С. 64–67.
3. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
4. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе. *Психология и педагогика*. 2007. № 2. С. 7–10.

REFERENCES

1. Buhbinder V. A. Osnovyi metodiki prepodavaniya inostrannyih yazykov [The foundation of the methodology on teaching English] / V. A. Buhbinder, V. Shtrauss. Kiev: Vysshaya shkola, 1986, 335 p. [in Russian].
2. Varzatska L. O., Yarosh H. O., Honcharenko K. F. Priyomy aktivizatsii piznavalnoi diialnosti [Methods of intensification of cognitive activity] // *Pochatkova shkola*, 1995, Nr 5, pp. 64–67 [in Ukrainian].
3. Lozova V. I. Tsilisnyi pidkhid do formuvannia piznavalnoi aktyvnosti shkoliariv. [A holistic approach to building cognitive activity of learners]. Kharkiv: «OVS», 2000, 164 p. [in Ukrainian].
4. Morozova N. G. Uchitelyu o poznavatelnom interese [Telling teacher about cognitive interest] / *Psihologiya i pedagogica*, 2007, Nr 2, pp. 7–10 [in Russian].